

K. Farkas Claudia

„A GYEREKEK MŰVELŐDÉSÉVEL TÖRŐDNI KELL”

Absztrakt

A gyermekkortörténeti kutatások a gyermekség múltjának feltárására törekednek, a gyermek életét és körülményeit emelik tudományos kutatás tárgyává. A gyermekkor megismerésének procedúrájában lényeges szerepet tölt be a nevelési-oktatási intézmények vizsgálata (Szabolcs, 2011), melyek a gyermekkultúra közvetítő rendszerének is szerves részei (Bús, 2013).

A tanulmány célja, hogy bővítse az ún. szocialista időszak gyermekkoráról szóló tudást, közelebbről a Magyarországon az 1970-es évtized első felében az alsófokú oktatásban részt vevő gyermekek életéről, kultúrájáról való gondolkodást, „A Tanító” című pedagógiai folyóirat 1970-1975 közötti lapszámainak vizsgálata alapján. A kutatás arra keres választ, hogy léteztek-e az iskola által kiemelten kezelt kulturális és nevelési területek, mely szféra élvezett prioritást és milyen pedagógiai célokkal, jellemzőkkel. A témafelvetés újszerű, kevés információ áll rendelkezésre a felvetett problémáról a megadott korszakra vonatkozóan.

A vizsgálat primer („A Tanító” folyóirat) és szekunder forrásokra épül, metodológiai szempontból kvalitatív szemléletű, deduktív megközelítésű, feltáró és magyarázó jellegű, a dokumentumelemzés módszerével él. Megállapítást nyert, hogy a vizsgált periódusban az iskola által kiemelten kezelt területet jelentett a gyermekek olvasóvá nevelése és művészeti nevelése, megvalósításuk több síkon, a gyermekkultúra közvetítő rendszerén keresztül, új módszerek és felvetések bevonásával történt. Az „olvasó ifjúság” nem csupán pedagógiai, de társadalmi célkitűzésként manifesztálódott. Sokszínűen valósult meg a gyermekek művészi ízlésformálása, felismerték személyiséget építő hatását és a környező világ megértésében játszott szerepét.

A tanulmány szélesíti a szocialista időszak gyermekkortörténetének értelmezési kereteit, új tanulságokkal szolgál és megismertet korabeli oktatási módszerekkel, melyek továbbgondolhatóak a jelenben.

Kulcsszavak: szocialista pedagógia, gyermekkortörténet; oktatás

Bevezetés

A gyermekkortörténeti kutatások a gyermekség múltjának feltárására törekednek, a gyermek életét és körülményeit emelik tudományos kutatás tárgyává. Az emberi élet múlását szemlélve a gyermekkor maga a kezdet, egyetemesnek tekinthető jellegzetességekkel, azonban univerzális, mindig és mindenütt meglévő gyermekkor nem létezik. Az érvényes gyermekparadigma alapján a gyermekség társadalmi konstrukció, melyet többféle változó – így a korszak, a kultúra – határoz meg. A modern gyermekkorértelmezésben a gyermek önálló társadalmi szereplőként jelenik meg.

A gyermekkor a legtöbb kultúrában az iskoláztatás korszakaként is megközelíthető. Az iskola fontos társadalmi tér, kapui a gyermeki létből a felnőtt lét felé vezetnek. A gyermekről való gondolkodásról vallanak nevelési célkitűzései, szellemisége és tevékenységformái. Ezért a gyermekkor lehetséges rekonstruálásának procedúrájában lényeges szerepet tölt be a nevelési-oktatási intézmények vizsgálata, azonban „*az iskola gyermek konstrukciója [...] csak egy a lehetséges gyermekségkonstrukciók közül*” (Szabolcs, 2011, p. 13).

Amint a gyermekkorban is megvannak a maga sajátosságai, úgy a gyermekek kultúrájának is. A gyermekkultúra az egyetemes emberi kultúra része: a kultúra mindazon szellemi és tárgyi értékei, jelenségei, intézményei, közvetítési mechanizmusai tartoznak körébe, melyek a gyermekek érdeklődésére számot tarthatnak, nekik, értük, vagy általuk készülnek, örömet szerez nekik. Közvetítő rendszerébe szervesen beletartoznak többek között a nevelési-oktatási intézmények, a gyermekkönyvtárak, gyermekszínházak (Bús, 2013).

A tanulmány célja, hogy bővítse az ún. szocialista időszak gyermekkoráról meglévő tudást, közelebbről differenciálja a Magyarországon az 1970-es évek elején az alsófokú oktatásban-nevelésben részt vevő gyermekek életéről, történetéről, kultúrájáról való gondolkodást, „*A Tanító*” című pedagógiai folyóirat 1970-1975 közötti lapszámainak analízisével. A pedagógiai sajtó értékes neveléstörténeti forráscsoport, melynek problémátörténeti szempontú vizsgálata a gyermekségtörténet-írást új fejezetekkel gazdagíthatja. „*A Tanító*” szövegkorpusza adekvát forrást jelent a kutatáshoz. A lap vizsgálata révén a tanulmány felderíti és azonosítja a gyermekek kulturális életével kapcsolatos tárgyköröket, és a problémafelvető írások alapján tárgyalja. A témafelvetés problematikájában, a kiválasztott forráscsoport tekintetében és az elemzésre választott periódus tekintetében is újszerű. Jelentőségét és a választott vizsgálódási periódust indokolja, hogy kevés információ áll rendelkezésre erre az időszakra vonatkozóan a magyarországi gyermekek kultúrájáról, életmódjáról. A tanulmány arra keres választ, hogy léteztek-e az iskola által kiemelten kezelt kulturális és nevelési területek „*A Tanító*” 1970-1975 közötti lapszámainak írásai alapján, mely kulturális és nevelési szféra élvezett prioritást és milyen pedagógiai célkitűzésekkel, továbbá a periodika írásainak tükrében mely jellemzőkkel írhatóak körül e területek.

A vizsgálat primer forrásokra („*A Tanító*” folyóirat) és szekunder bázisra épül, metodológiai szempontból kvalitatív szemléletű, deduktív megközelítéssel él, feltáró és magyarázó jellegű, a dokumentumelemzés módszerét alkalmazza. A neveléstörténeti kutatások jellemzően analitikus természetűek, az értelmezésre fókuszálnak, „*a feltárás különböző dokumentumokból leszűrt tények alapján történik*” (Szabolcs, 1996, p. 106).

A folyóirat cikkeinek analízisének a mai neveléstudományi szakemberek és gyakorló pedagógusok számára érdekes bepillantást enged a szocialista nevelés pillanataiba. Tanulásokkal szolgál ate tekintetben, hogy mely nevelési területek jelentettek prioritást az 1970-es évek első felében, emögött milyen pedagógiai megfontolások álltak, és milyen eszközöket alkalmaztak a megvalósításhoz. A feltárt információk összevetésre adnak lehetőséget a múltbeli és a jelenlegi pedagógiai praxis terén, támogatva a reflektív optikát. A tanulmány szélesítheti a szocialista időszak gyermekkortörténetének értelmezési kereteit, új

tanulásokkal szolgál és megismertet korabeli oktatási módszerekkel, melyek továbbgondolhatóak a jelenben.

Történeti háttér

Magyarországon a második világháborút követően az ún. szocialista társadalom építése vette kezdetét, melynek sajátos pedagógiai rendszere épült ki (Pálfi & Vargáné Nagy, 2023). A pedagógiai kultúra szükségszerűen átpolitizálttá vált, a szocialista iskola az ún. szocialista-kommunista ember kinevelését állította előtérbe (Németh, 1997). A nevelés-oktatás központi irányítással működött, az intézmények a szocialista ideológia érvényre juttatásának helyeivé váltak. Horváth Attila úgy fogalmaz, hogy *„a kommunista párt az iskolát az engedelmes állampolgárok nevelésének eszközévé kívánta tenni.”* (Horváth, 2016). A rendszer az ifjúság szocialista orientációjú nevelésére nagy súlyt helyezett, mert ők építik a jövőt.

Az 1970-es évek érdekes periódusa a magyar oktatáspolitikának és a pedagógia világának. Az évtized során a párt oktatás feletti befolyása intenzívebbé vált. Az MSZMP Központi Bizottsága 1972 júniusában határozatot hozott az állami oktatásügy fejlesztéséről. *„Az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól”* című dokumentum köré már saját korában mítosz formálódott, javarészt pozitív megítéléssel. A dokumentum azonban a kétarcúság jegyeit viselte magán: egyszerre volt reformfolyamatokat elindító és reformellenes, az oktatási rendszer működési problémáit diagnosztizáló, de arra gyógyírt nem kínál, a tényleges megoldásokat elodázó. Vezérfonalát ideológiai tartalma adta, miszerint az új nemzedéket szocialista emberré kell nevelni (Kelemen, 2013). Kelemen Elemér szerint az 1972-es párthatározat *„az állami iskolarendszer állampárti kontrolljának megszilárdítása”*, és a szocialista szellemű nevelés kizárólagossága, mint alapelvek köré rendeződött (Kelemen, 2013, p. 11). A határozat úgy fogalmazott, hogy *„az ifjúsági nevelés az egész társadalom feladata, melyben a család, az ifjúsági szervezetek, az iskolán kívüli kulturális intézmények és a tömegtájékoztatási eszközök mellett az iskolának alapvető szerepe van. [...]”* (Kardos & Kornidesz, 1990, p. 672).

Ezekben az években amellet, hogy az oktatás továbbra is és masszívan a pártpolitika által uralt volt, a neveléstudomány és a pedagógia területén paradigmaváltás zajlott, új témák és horizontok jelentek meg (pl. új kutatási irányok meghatározása, az oktatás-nevelés tartalmi és módszertani korszerűsítése iránti érdeklődés, nemzetközi kitekintés igénye)(A köznevelés, 1974). A 70-es években messzire ható reformmunkálatok kezdődtek – egyik eredménye az 1978-as tantervi reform –, melyek a következő évtizedek oktatásügyére is befolyással bírtak (Kelemen, 2013).

A korszak iskolája nevelésközpontúként definiálta önmagát. Olyan nevelési színtér megteremtése volt a cél, ahol a magatartás formálása az elsődleges, az oktatási tartalom ezt követi. Kerékgyártó Imre megközelítése alapján *„A nevelésközpontú iskola hisz a gyermekben. Bízik bennük. Nem ismer reménytelen, elveszett tanulókat, akikkel már nem is érdemes foglalkozni.”* (Kerékgyártó, 1974, p. 1). A korabeli művelődéspolitikai irányelvei szerint *„a gyermekek művelődésével nem csak az iskolában, hanem a kultúra más területein is tervszerűen törődni kell.”* (Fényi, 1970, p. 28) A gyermekekre ennek megfelelően a korszak iskolája aktívan figyelt, sokféle programot szerveztek a szórakoztatásukra, nevelésükre.

Igyekeztek a gyermekek életében minél több színtéren és módon jelen lenni, az oktatáson túlmenően a szabadidős tevékenységekben is. Az iskola alakítani próbálta a gyerekek művelődését.

„A Tanító” folyóirat

A kutatási kérdések megválaszolásához „A Tanító” című folyóirat szisztematikus vizsgálata vezetett. A korszak nevelésügyi szakfolyóiratjának szövetében a lap fontos szál volt, az általános iskola alsó tagozatának világába kalauzolt. A lapnak hosszú fejlődéstörténete van: elődjének a „*Néptanítók Lapja*” tekinthető (1867-1944). A „*Köznevelés*” mellékleteként jelent meg „*Alsótagozati Oktatás-Nevelés*” cím alatt (1954-1963), folytatása „*A Tanító Munkája*” című periodika volt (1963 és 1967) (Géczi, 2010). 1968-ban megszületett „A Tanító”. A lap 2020-ban megszűnt.

A Művelődésügyi Minisztérium szakmai-módszertani lapjának célkitűzése volt, hogy „*minden száma, minden cikke legyen színvonalban rangos, tegye közkinccsé a legjobb tapasztalatokat.*” (Általános Iskolai Főosztály, 1974, p. 10). A lap összekapcsolta a pedagógiai elméletet a gyakorlattal, és miniszteriális lap létéből kifolyólag tolmácsolta-értelmezte az oktatáspolitikai döntéseit és célkitűzéseit.

A kutatás első lépéseként az 1970-1975 közötti lapszámok valamennyi írása áttekintésre került, majd a megértő-értelmező metódus alkalmazásával azon tartalmak azonosítása és kiemelése történt meg, melyek az alsó tagozatos gyermekek nevelése kapcsán az iskola által preferált, támogatott kulturális és nevelési területek témájához voltak köthetők, majd a forrásanyag elemzése történt. A szövegkorpuszból három nagy tematikai egység volt azonosítható: az olvasóvá nevelés, a művészeti nevelés és a mozgalmi, melyből jelen tanulmány most az olvasóvá nevelés és a művészeti nevelés problematikájának bemutatására vállalkozik.

Az olvasóvá nevelés problematikája

A gyermekek olvasóvá nevelése kardinális célkitűzés volt, amely szélesebb célrendszerbe illeszkedett. Rézműves János – miskolci vezető szakfelügyelő – „*olvasó ifjúságról*”, „*olvasó nemzetről*” beszélt „*Az olvasóvá nevelés időszerű kérdése*” című írásában, mint elérendő és kívánatos társadalmi-politikai célról (Rézműves, 1970, p. 1). Egy másik szerző úgy fogalmazott, hogy „*Olyan gyermekeket kell nevelnünk, akiknek a könyv az élmények, az esztétikai gyönyörködés forrásává, az ízlés és a szemléletformálás eszközévé válik.*” (Hegedüs, 1973, p. 17) Az olvasás megszerettetése, és az olvasási készség javítása külső kényszerből is táplálkozott, tantervi előírások rögzítették, szakfelügyelői jelentések taglalták. Az olvasóvá nevelés céljáról az alábbi megközelítések érhetők tetten a folyóiratban: a könyv és az olvasás iránti érdeklődés, az olvasás iránti igény felkeltése és ébrentartása.

„A Tanító” lapszámait elemezve a cél megvalósítását akadályok keresztezték. Az olvasóvá nevelés kérdésével foglalkozó szerzők hangsúlyozták, hogy a kérdés összetett. A probléma nehézségének sokan tudatára ébredtek, ezt mutatja a témában született publikációk nagy száma. A cikkeket elemezve kirajzolódik, hogy a lap szerzői – akik között gyakorló pedagógusok, szakfelügyelők egyaránt voltak – szorongató kihívásnak élték meg a

helyzetet, ugyanakkor aktívan és ötletesen álltak a kérdéshez. Próbálták analizálni a kiváltó okokat, és javaslatokkal élni.

Az olvasóvá válás előtt álló egyik legfőbb akadályt az olvasási készség sekély níveljében látták a szerzők. A cél világos volt: jó olvasási készség kialakítása, melyet „*a gyermek minél előbb eszközként*” tudjon használni (Gledura, 1970, 23.). A „*Váljék az olvasási készség a tanulás eszközévé!*” című hozzászólásában a cikk írója arra mutat rá, hogy a jó olvasási készség nem csupán a tanuláshoz, az ismeretszerzéshez elengedhetetlen, hanem a személyiség sokoldalú formálásához is, többek között az esztétikai élményekhez jutáshoz, és az erkölcsi neveléshez (Zágonyi, 1970). Rámutattak arra, hogy sok tanuló az alsó tagozatban nem jut olyan szintű olvasási készséghez, amelyre a felső tagozatban szükség lenne a sikeres tanulmányi előrehaladáshoz. Ha pedig nincs meg az olvasás magas fokú készsége, az meghiúsítja „*az olvasóvá nevelés tantervi célkitűzéseit*” (Rézműves, 1970, p. 2). Helyesen ismerték fel, hogy az értelmes olvasás készsége a tanulás egyik alapfeltétele, s ha e készség gyenge, nem csupán gátja a szaktantárgyak elsajátításának, de ezen túlmenően megakadályozza azt is, hogy a gyermek irodalomkedvelővé váljék, és szabad idejét hasznosan, építő módon tölthesse el.

Problemátikus volt, hogy „*az olvasási készség követelményének egyöntetű értelmezése*” nem volt tisztázott (Szabolcsi, 1970, p. 5). Szabolcsi József a témával kapcsolatos írásában a szakfelügyelők által feltárt, és széles körben tapasztalt hiányosságokat elemezte. Eszerint a tanórákon a pedagógusok kevés teret szentelnek a hangos olvastatásra, úgyszintén kevés az otthonra adott olvasási feladat, és „*nem mindig példaszerű az olvasmány, a vers tanári bemutatása sem*” (Szabolcsi, 1970, p. 5).

A témában állást foglalók az olvasási készség fejlődésének gátló faktoraként azonosították a 4. és az 5. osztály közötti „*átmenet*” problémáit. Felhívták a figyelmet a követendő fokozatosságra, miszerint az alsó tagozaton biztos alapokat kell létrehozni, amelyre a felső tagozaton majd építeni lehet. Lényegesnek vélték, hogy az alsó tagozaton megvalósuló olvasástanítás és a felső tagozatos irodalomtanítás szervesen épüljön egymásra.

További gondként azonosították, hogy a gyerekek nem olvasnak eleget az iskolában. Rézműves János véleménye szerint minden lehetséges alkalmat meg kellene ragadni, amely a tanulókat „*olvasási helyzetbe*” hozza. Így például „*szinte mozgalommá lehetne fejleszteni azt az igényt, hogy a tanulók felolvassák az órákon kívül olvasott legkedvesebb meséik és olvasmányaik legszebb részleteit.*” (Rézműves, 1970, p. 2). Teljesítményközpontú megközelítéssel azt javasolta, hogy a tanulók olvasási teljesítményét a pedagógus értékelje és számítsa be a magyar érdemjegybe. Azonban a nem tantermi olvasmányok jeggyel történő értékelése-honorálása – a szép, ám iskolán kívüli olvasmányélményt újraélni a többiek előtti felolvasással – a gyerekek olvasási és felolvasási kedvére visszasan is hathatott...

Az olvasási készség ellen ható további tényezőként nevesítették a témával foglalkozó cikkek készítői, hogy a gyermekeket (és szüleiket) mind növekvő arányban éri audiovizuális ismeretanyag. „*Ez olyan új műveltségi forrássá kezd napjainkban válni [...], amellyel a pedagógusnak számolnia kell. E hatás egyre fokozódó erővel jelentkezik mind a 2-4. osztály olvasásóráin, mind az 5-8. osztály irodalomtanításában, de később a felnőtté válás folyama-*

tában is.” (Rézműves, 1970, p. 2). Új pedagógiai teendővé vált, hogy „a képi irodalmi műveltség” egyoldalúságát az olvasás varázsával vegyítsék (Rézműves, 1970, p. 2). A lap írsaiból fény derül arra, hogy az olvasóvá nevelés akadályát látták a szerzők abban, hogy a szülők nem járnak elől pozitív példával, és a gyermekek közelében sok családban nincsenek könyvek.

A lap az olvasási készség fejlesztésében valamennyi pedagógus felelősségére rámutatott: „Az olvasási készség fejlesztése a tantestület egészének ügye! Azzá kell válnia! Amíg csak a magyartanárok gondja, addig gyökeres változás aligha várható. [...] Nem múlhat el egyetlen magyaróra sem az olvasás gyakorlása nélkül!” (Szabolcsi, 1970, p. 5) A folyóirat felvállalta, hogy teret enged az új ötleteknek, a pedagógiai kísérletezésnek, a „jó gyakorlatok” közzétételének. Az olvasóvá neveléssel foglalkozó nagyszámú írás elemzése révén megoldási módok azonosíthatók. A cikkek sorából ajánlások körvonalazódtak, sokan személyes példáikat, gyakorlati tapasztalataikat osztották meg a lap olvasóközönségével.

Olvasástanítás új módszerekkel

Az olvasási készség fokozásának kulcsát a lap szerzői közül többen az olvasástanítás metódusainak megújításában vélték megleslni. A folyóirat hasábjai termékeny ötletbörzének adtak helyet, sokféle módszerrel ismerkedhettek meg a pedagógusok (Fábián, 1970). A javaslatok között szerepeltek többek között: a dramatizálás; a díszítő olvasás (a gyerekek a szavakat rokon értelmű jelentéspárjaikkal együtt olvassák); a szógyűjtés az olvasmányokból; az „olvasgatás”, vagy „böngészés” (differenciált foglalkozást jelent, amíg a pedagógus a gyengébben olvasókkal foglalkozik, az ügyesebbek figyelmét érdekes olvasnivalókkal köti le); egymás tanítása (gyengébben és ügyesebben olvasók alkotnak egy párt és egymásnak olvasnak); megemlékezés; vita; riport; napi krónika készítése.

Többen személyes pedagógiai módszertanukat mutatták be az érdeklődőknek, melyeket eredményesnek ítélték. Gledura Lajos „Így használtam fel az illusztrációt!” című cikke például arról szólt, hogy a pedagógusok miként tudnák kreatívabban használni az olvasókönyveket, a meglévő, rendelkezésre álló taneszközök miként válhatnak új eszközökké a pedagógusi kézben. Ennek egyik lehetőségét jelenthetné az olvasókönyvek illusztrációira épített óravezetés. „Olvasókönyveinkre [...] jellemző a gazdag illusztráltság [...] Sajnos sokan megfeledkeznek arról, hogy ezek az illusztrációk szerves részei az olvasmányok anyagának.” (Gledura, 1970, p. 23). Javasolja, hogy a pedagógusok vessék tüzetes vizsgálat alá illusztrációkat, és próbálják minél sokszínűbben, eredetibben beépíteni a tanórába, így elkerülhető a sablonosság. A szerző arra bátorította pedagógustársait, hogy induljanak el új módszerek felé, és az órafelépítések sivárságát váltsák fel figyelemfelkeltő munkaformákkal, melyek a gyerekek olvasási kedvére remek hatással lehetnek. A lap olvasói megismerhettek több tucat módszert, melyekhez leírások is társultak. Néhány a sorból: „napi krónika”, „szólánc”, „egymás tanítása”, „megemlékezés”, de a tréfák és viccek olvastatása sem került el a szerzők figyelmét (Fábián, 1970, p. 32).

Egy további szerző is a didaktikai kísérletezésre bátorította a pedagógusokat: „Fel kell számolnunk az órák felépítésében és vezetésében meglévő merevségeket; mernünk kell kísérletezni új formákkal, s minden lehetőséget fel kell használnunk, hogy a gyermekek vonzódjának az olvasmányokhoz és megszeressék az olvasást.” (Gledura, 1970, p. 23).

Könyvtárak és könyvajánlók

A folyóirat népszerűsítette a könyvtárakat, mint közösségi és tanulástámogatási tereket is, amelyek az iskolák feladatköréhez kapcsolódnak, és kiegészíthetik azt. A szerzők arra hívták fel az olvasók figyelmét, hogy a könyvtárakban a gyermekek kellemes környezetben tanulhatnak, felügyelet alatt vannak, és karnyújtásnyira elérhetik a jobbnál-jobb irodalmakat. Vollmuth Frigyes úgy fogalmaz, hogy *„A könyvtárak megindultak az iskolák felé – az iskolák ne zárkózzanak el!”* (Vollmuth, 1974, p. 27). Egy másik szerző arról beszél, mennyire *„Jó nézni ezeket a könyvekkel társalkodó gyerekeket, és jó látni, hogy van mit olvasniuk.”* (Fényi, 1970, p. 28)

A kiadványban rendszeresek voltak a képekkel illusztrált könyvajánlók. A periodika ezzel a pedagógusokat és a szülőket is segíteni kívánta, mert a tanítókat gyakran keresték meg a szülők könyvvásárlás témájában tanácsért. A könyvismertetések hatékony segítséget jelentettek a gyermekirodalom birodalmában eligazodni kívánóknak. Magyar és külföldi művek egyaránt szerepeltek az ajánlottak listáján, így Bálint Ágnes, Csukás István, Szabó Magda és mások mellett a világirodalom alkotói is helyet kaptak.

Az olvasó szakkörök szerepe

A folyóirat tág teret kínált a gyakorló pedagógusok írásainak, akik közül többen az olvasó szakkörök szervezésében találták meg a megoldást. Beszámoltak motivációikról, módszereikről és eredményeikről. Egy alföldi tanítónő, Szabady Magdolna arról írt, hogy *„A Tanító”* folyóirat egyik cikke adta számára az alapötletet a szakkör létrehozásához, melyet saját körülményeikre alkalmaztak: *„Az olvasószakkör nálunk a fizikai dolgozók jóképességű gyermekeinek nyújt segítséget. Mindenki előtt ismert, hogy ezek a tanulók ingerszegény környezetből kerülnek ki, szókincsük szegényes, kifejezőképességük nem kielégítő.”* (Szabady, 1971, p. 26). Insperger Teréz olvasószakkörének fő feladata az olvasási készség javítása volt. Három hónapos programjának első lépéseként a könyvtárba iratta be a gyermekeket, ahol aztán a motiváció felkeltése érdekében ki-ki az érdeklődési körének megfelelő művet kereshetett: mondákat, legendákat, verseket, vagy éppen ifjúsági regényeket. Így nem csoda, ha *„nagy buzgalommal és jókedvvel”* végzik a munkát – írta Insperger Teréz (Insperger, 1971, p. 26).

Érdekes gyakorlatot osztott meg olvasótársaival Mészáros Judit, aki osztálykönyvtárat alapított a tanulók hazulról hozott könyveiből. E gyűjteményből heti rendszerességgel könyveket kölcsönöztek, megtanította a gyerekeknek a könyvhasználatot, és azt is, miként vigyázzanak a művekre (Mészáros, 1971). Sikerült megvalósítania pedagógiai célkitűzését, a gyerekek megszerették az olvasást, és érdeklődő olvasókká váltak.

Vigyük közel a verseket a gyerekekhez!

Új irányból kívánta a gyermekeket az olvasóvá nevelés útjára terelni Kelemen Elemér. Meglátása szerint a kívánt célt a versek nagyban segíthetnék, ám *„a tanulók jelentős része érdeklődés nélkül, közömbösen fogadja a verseket. [...] az olvasók meglehetősen kicsiny hányadának jelentenek élményt, nyújtanak örömet, szórakozást a versek”* – írja (Kelemen, 1970, p. 14). Rámutatott: abban, hogy a versek szerves részévé váljanak a gyermek irodalmi nevelésének, a pedagógusoknak kiemelt szerepük van, nekik kell közel vinniük a

verseket a gyermekekhez. Alkalmazható a vers a szókincs fejlesztésében, az emlékezőtehetség javításában, a képzelőerő gyarapításában, az érzelmek gazdagítására. Tehát „*ha megtanítjuk gyönyörködni őket a költészet nyújtotta szépségekben, akkor lesz csak teljes értékű olvasástanításunk*” (Kelemen, 1970, p. 14). Felhívja a figyelmet arra is, hogy célszerű a technikai lehetőségekkel élni (magnó, hanglezet) a vers művészi bemutatása érdekében. Figyelemreméltó, hogy a szerző megemlékezik a „*versíró gyermekről*” is, akit örömmel üdvözlöl és bátorít.

Olvasóvá formálás a napköziben

Az olvasóvá formáláshoz kitűnő színteret kínált a napközi, ahol a pedagógusok a tanulás és a szabadidő értékes eltöltése közötti egyensúly megteremtésén fáradoztak. Az olvasás megszerettetéséért játékos és változatos feladatokat találtak ki a gyermekek számára, bevezették őket a könyvek világába, érzelmeket és hangulatokat aktivizáltak, „*amely kiindulópontja az olvasási kedv ébredésének*” (Ölbey, 1972, p. 21). Hegedüs Andrásné szintén arra hívta fel a figyelmet, hogy a napközi otthonok kitűnő színterei lehetnek a könyvek megszerettetésének. Napközis diákjait hamar megismertette a könyvtár titkaival, „*a gyerekek válogathattak a sok szép, színes könyvből*” (Hegedüs, 1973, p. 17).

A művészeti nevelés problematikája

A folyóirat érdekes színfoltjait jelentették a művészeti nevelés jelentőségével foglalkozó írások. A művészet nevelő hatása régóta ismert. Herbert Read szerint „*a művészetben kifejeződik a legbelsőbb emberi lényeg*” (Kiss, 2014, p. 71). Az ember a művészettel alkotóként és befogadóként tud találkozni, de a két funkció át is fedheti egymást (Kiss, 2014). Read vezette be a szakirodalmi beszédmódba a művészettel nevelés és a művészeti nevelés fogalmát. Különbségtétele alapján a művészettel nevelés esztétikai és erkölcsi célzatú képzést takar, míg a művészetre nevelés/művészeti nevelés nem más, mint a művészetek nyelvét megismertető iskolai módszer (Kárpáti, 2018, p. 767).

A művészettel nevelés modellje fellelhető például a reform- és alternatív pedagógiákban, vagy a Nemzeti Alaptantervben (Kiss, 2014). Kiss Virág rámutat, hogy a művészet nevelési eszközzé válhat (Kiss, 2014). A művészeti nevelés gazdagítja a gyermekek személyiségét, katarzisz élményt képes nyújtani. Közvetítésében a pedagógus szerepe kulcsfontosságú.

„*A Tanító*” folyóirat korabeli szerzői hatásosan érveltek a művészeti ízlésformálás fontosságá mellett. Hangsúlyozták – akárcsak az olvasóvá nevelés kapcsán – a pedagógusok felelősségét a művészeti nevelésben, mondván, „*A megfelelő műalkotások bemutatása [...] nem utolsósorban a tanító személyes képzőművészeti-esztétikai érdeklődésétől, rátermettségétől függ*” (Bereczné Saár, 1971b, p. 17). Az írások amellet érveltek, hogy az irodalom, a képzőművészet maradandó élménnyel ajándékozza meg a tanulót, és a korrekciós osztályokban tanulók is nagyon kedvelik a művészetet. „*A különböző művészetek együttes hatása feloldja a szorongásukat, gazdagítja érzelmvilágukat*” (Szakács, 1974, p. 30).

Képzőművészet

A képzőművészeti nevelés pedagógiai célkitűzéseként a gyermeki érdeklődést az esztétikum megragadására kívánták irányítani, „küldetesként” interpretálták, hogy „minél több alkalmat adjunk tanulóinknak a szépség élvezésére, kialakítsuk bennük az esztétikai fogékonyságot” (Vass, 1970, p. 26). „A szép (a természetben, a művészetben, a társadalmi életben megnyilvánuló szép) már a kisgyermekre is erős hatást gyakorolhat. A hatás foka a gyermek általános érzékenységtől, a szép iránti fogékonyságától, valamint a családi, bölcsődei, óvodai és iskolai nevelés nyújtotta környezeti hatásoktól függ, ezért eltérő szintű lehet.” – írta Bereczné Saár Zsuzsa (Bereczné Saár, 1971a, p. 21). A fentiek szellemében javaslatok hangzottak el arról, hogy már az óvodai szintén kezdődjék el a gyermek esztétikai nevelése, így lehet megalapozni a művészi szép iránti fogékonyságot, a művészi hatás befogadását, értelmezését. Az esztétikusan kialakított környezet, a falakat díszítő alkotások, a hangszalagokról meghallgatott versek apró, ám hatásos lépések ahhoz, hogy a gyermek hozzá szokjon a művészet varázsához. Művészetet minden foglalkozásra be lehet vinni, a pedagógus módszertani repertoárjának része kell(ene) hogy legyen. Ötletesnek kell lennie, megtalálni a kapcsolódási pontokat az adott tantárgyak és a művészet között. A szerzők a lap hasábjain a régi korok művészetében való gyönyörködés mellett a modern műalkotások megismerését, és a népművészet kincseinek felfedezését ajánlják.

Megragadható az a vélekedés, hogy a gyermek képzőművészeti nevelésére azért van szükség, hogy fogékonnyá tegye a művészetre, életre hívja a művészetek iránti igényét, orientálja, mit jelent az „értékes művészet”, és ösztönözze alkotások létrehozására.

Színházi nevelés

„A Tanító” című lapban megjelent írások nagy nyomatékot helyeztek a gyermekek színházi nevelésére. Kimondott cél volt, hogy a gyermeket színházat értékelő, azt szerető emberré kell nevelni, aminek a megalapozása az iskolában kell hogy megtörténjen, a rendszeres színházlátogatások révén. Eképpen propagálták a színházat: „A színház a kultúrának [...] az ízlésformálásnak érdekes, izgalmas, sokrétű bázisa” (Bujdosó, 1973, p. 9).

Megfogalmazásra került, hogy a színház nevelőeszköz is egyben, az oktatásügy hatékony segítője. A színház mellett szóló érv volt, hogy építi a személyiséget, gazdagítja az érzelmeket, segít megérteni a környező világot, és mély élményt képes nyújtani. Mindezek alapján a témában megszólaló cikkek készítői amellet érveltek, hogy lehetőséget kell teremteni arra, hogy a gyerekek gyakran és rendszeresen vehessenek részt színházi előadásokon, azzal a céllal, hogy belső igénnyé váljon, és a gyermekek vonzódjanak, kötődjenek a színház világához.

A színház világára nevelő szándék érhető tetten a lapban megbúvó reklámokban is. Ez tükröződik például a „Mesélj magadnak” című, egyfelvonásos darabokat tartalmazó kötetről írott ismertetésben. A darabok (Hárs László: Mesélj magadnak!; Tarbay Endre: Nyár a havon; Végh György: Bíró Szép Anna) az Írószövetség és a Népművelési Propaganda Iroda Felszabadulási drámapályázatára íródtak, és a „legkisebbeket” célozták meg (sz. n., 1970a). A Népművelési Propagandairoda a lapban a „Pöttöm Színház” című művet ajánlotta olvasásra, a célközönséget az általános iskolai korosztály jelentette. 10-15 perces játékszám idejű jeleneteket, meséket, egyfelvonásos darabokat rejtett a kötet. Kiolvasható

az igyekezet, hogy a színjátszásra, és a színház világára fogékonnyá tegyék már a legkisebbeket is (sz. n., 1970b). Röviden, célratörően, hatásosan mutatták be a remélt olvasóközönségnek, képeket is közöltek a kötetekről.

A gyermekszínház nevelési céljait az alábbiakban összegezték: első helyen az esztétikai nevelés állt és a lenyűgöző élmény nyújtása. Hangsúlyozták, hogy a gyermekszínházban az egyik alapvető követelmény a színészek szép beszéde, ne legyen nyafogós, affektált, gyermekded. Aláhúzták, hogy a gyermekszínházban nem helyénvaló a „gügyögés”, a „leereszkedés” a gyermekhez. Helyette meg kell tisztelni őt a színvonalas játékkal, gyönyörködtetni a versek szépségével, megmozgatni a fantáziát, igényes, szép beszédstílust mutatni, és persze nevettetni (Gábor, 1970).

Összegzés

Megállapítható, hogy az iskola aktívan részt vett a gyerekek művelődésének és igényes szórakozásának alakításában. A periodika közleményei vallomást tettek arról, hogy léteztek az iskola által preferált kulturális és nevelési területek, melyek felé a gyermekeket navigálták: az olvasóvá nevelés és a művészeti nevelés prioritást élvezett. A gyermekek érdeklődését az irodalom és a művészetek felé terelték, azzal a pedagógiai célzattal és felismeréssel, hogy ezek a tevékenységek és színtereik élményszerűségükkel maradandó hatást váltanak ki a gyermekben, építik és jó irányba formálják a személyiségét, segítenek megérteni számára a környező világot. A könyvek társaságát kereső gyermek ideája nemes elképzelés volt, az „olvasó ifjúság”, az „olvasó nemzet” valóra váltása társadalmi célkitűzésként is manifesztálódott. A lap széleskörűen népszerűsítette az olvasást és a művészetet, felismerve a gyermekek művészi ízlésformálásának fontosságát, érzékenyített és érvelt is emellett. A folyóirat hangsúlyozta a pedagógusok felelősségét úgy az irodalmi, mint a művészeti nevelésben, és e tevékenységeket a nevelés hatékony segítőjeként is interpretálták. Az olvasóvá nevelés és a művészeti nevelés több síkon történt, új módszerek és egyéni ötletek felvonultatásával. Megállapítható, hogy a vizsgált periódusban az adott folyóirat által dokumentált módon a gyerekek könyvek és a művészet felé orientálása hangsúlyosan és sokszínűen valósult meg, a gyerekek művelődésével az iskola és a pedagógusok tervszerűen foglalkoztak. Az olvasóvá nevelés és a művészeti nevelés célja az volt, hogy a gyerekek életét gazdagítsa, váljon életük, mindennapjaik részévé a könyvekkel, a művészettel való találkozás. A javasolt és alkalmazott módszerek pedagógiai szempontból adekvátak, napjainkban is alkalmazhatóak, továbbgondolhatóak.

Irodalomjegyzék

- A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások terve (1973-1990). *Magyar Pedagógia*, 74(1), 3-16.
- Általános Iskolai Főosztály (1974): Mindannyiunk nevében. *A Tanító*, 12(10), 2.
- Bereczné Saár, Zs. (1971a). A képzőművészeti alkotások szemléltetésének néhány problémájáról (1). *A Tanító*, 9(3), 21-23.
- Bereczné Saár, Zs. (1971b). A képzőművészeti alkotások szemléltetésének néhány problémájáról (2). *A Tanító*, 9(4), 17-19.
- Bujdosó, É. (1973). Gyermkeink kulturális fejlesztéséért. Bartók Színház. *A Tanító*, 11(11), 9.

- Bús, I. (2013). A gyermekkultúra vázlata. In Bús, I. (Szerk.): *Tanulmányok a gyermekkultúráról*. (pp. 7-24). PTE IGYK, Gyermekkultúra Kutatócsoport.
- Fábián, Z. (1970): Olvasásgyakorlási módok és változatok a 4. osztályban (VI., befejező rész). *A Tanító*, 8(6-7), 31-32.
- Fényi, A. (1970). Húsz esztendő – nyolcvanegymillió kötet. *A Tanító*, 8(11), 28-29.
- Gábor, I. (1970). Hókirálynő. Szovjet mesejáték a Bartók Gyermekszínházban. *A Tanító*, 8(10), 24.
- Géczi, J. (2010). *Sajtó, kép, neveléstörténet*. Iskolakultúra.
- Gledura, L. (1970). Így használtam fel az illusztrációt! *A Tanító*, 8(6-7), 23-24.
- Hegedüs, A. (1973). Olvasóvá neveltek a napközi otthonban. *A Tanító*, 11(11), 17-18.
- Horváth, A. (2016). A szovjet típusú diktatúra oktatáspolitikája Magyarországon. *Polgári Szemle*, 12(1-3). <https://polgariszemle.hu/archivum/103-2016-augusztus-12-evfolyam-1-3-szam/allam-es-tarsadalompolitika/742-a-szovjet-tipusu-diktatura-oktataspolitikaja-magyarorszagon>. Letöltés dátuma: 2024. szeptember 1.
- Insperger, T. (1970). Olvasó szakkör. *A Tanító*, 8(11), 26.
- Kardos, J. & Kornidesz, M. (Szerk.). (1990). *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből II. (1954-1972)*. Tankönyvkiadó.
- Kárpáti, A. (2018). Bevezetés. *Magyar Tudomány*, 179(6), 761-772.
- Kelemen, E. (2013). Reform vagy forradalom az 1972-es párthatározat? *Neveléstörténet*, 10(1-2.), 5-33.
- Kelemen, E. (1970). Versek az alsó tagozatban. *A Tanító*, 8(6-7), 14-16.
- Kiss, V. (2014). A művészet mint nevelés, a nevelés mint művészet. *Neveléstudomány*, 2(1), p. 69-81.
- Kerékyártó, I. (1974): Gyermekünk magatartása. *A Tanító*, 12(10), 1.
- Mészáros, J. (1971). Szeretünk olvasni! *A Tanító*, 9(8), 27-28.
- Németh, A. (2016). A neveléstudomány diszciplína jellemzőinek változásai a sztálini diktatúra időszakában. In I. Garai I & B. Vincze & Z. Szabó (Szerk.), *Hiteles pedagógia. Tanulmányok Golnhofer Erzsébet tiszteletére* (pp. 94-109). ELTE Eötvös Kiadó.
- Ölbey, I. (1972). Olvasóvá neveltek. *A Tanító*, 10(4.), 21.
- Pálfi, S. & Vargáné Nagy, A. (2023). Ráhangoló gondolatok a szocializmus pedagógiai megértéséhez (pp. 5-9). In Pálfi, S. & Vargáné Nagy, A. (Szerk.): *Tanulmányok a szocializmus pedagógiai gyakorlatáról*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Rézműves, J. (1970). Az olvasóvá nevelés időszerű kérdése. *A Tanító*, 8(9), 1-3.
- sz. n. (1970a). Egyfelvonásosok gyerekeknek. Könyvismertetés a „Mesélj magadnak!” című könyvről. *A Tanító*, 8(2), 23.
- sz. n. (1970b). Könyvismertetés a „Pöttöm Színház” című könyvről. *A Tanító*, 8(3), 22.
- Szabady, M. (1971). Olvasó szakkörünk. *A Tanító*, 9(1), 26.
- Szabolcs, É. (1996). Deduktív (analitikus) jellegű kutatások. In Falus, I. (Szerk.), *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*, (pp. 106-121). Keraban.
- Szabolcs, É. (2011). *Gyermekekből tanuló. Az iskolás gyermek, 1868-1906*. Gondolat Kiadó.
- Szabolcsi, J. (1970). A 4. és az 5. osztály olvasáskészségének problémáiról. *A Tanító*, 8(6-7) 1-5.
- Szakács, T. (1974). Tapasztalataim a képzőművészeti foglalkozásokra. *A Tanító*, 12(6-7), 29-32.
- Vass, A. (1970). Népművészeti falitékánk története. *A Tanító*, 8(11), 26-27.
- Vollmuth, F. (1974). „Nyújtott oktatás”. *A Tanító*, 12(4), 27.
- Zágonyi, L. (1970). Váljék az olvasási készség a tanulás eszközévé! *A Tanító*, 8(9), 16-17.